

Prof. dr hab. Andrzej Sakson

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Opinia o dorobku naukowym dr Tomasza Marcysiaka oraz jego rozprawy habilitacyjnej pt. „Kosznajderia. Studium przypadku złożoności tożsamości regionalnej i dziedzictwa kulturowego na Pomorzu” (Toruń 2025) stanowiąca podstawę do wystąpienia o nadanie stopnia doktora habilitowanego

I. Charakterystyka dorobku naukowego

Dr Tomasz Marcysiak urodził się w 1972 r. w Bydgoszczy. Studia z zakresu socjologii ukończył na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2000 r. Pracę magisterską napisał pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Kalety (w przesłanej dokumentacji brak jest tytułu pracy magisterskiej). Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii uzyskał na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (UKSW) w Warszawie w 2007 r. na podstawie rozprawy pt. „Rolnicy wobec środowiska przyrodniczego a koncepcje zrównoważonego rozwoju wsi. Przykład regionu kujawsko – pomorskiego”. Praca ta nie została opublikowana drukiem. Promotorem w przewodzie doktorskim była dr hab. Hanna Podedworna, prof. UKSW.

Dzienne studia doktoranckie odbywał w latach 2002 – 2005 na Akademii Techniczno – Rolniczej (ATR) w Bydgoszczy (kierunek agronomia). W latach 2000 – 2007 pracował na stanowisku asystenta a w latach 2007 – 2010 adiunkta w Katedrze Doradztwa w Agrobiznesie w ATR w Bydgoszczy. Od 2009 r. pracuje na stanowisku adiunkta w Instytucie Nauk o Człowieku w Uniwersytecie WSB Merito w Toruniu.

Dorobek naukowy T. Marcysiaka jest bogaty i różnorodny. Liczy on ogółem 49 opracowań o charakterze naukowym, które ukazały się po uzyskaniu stopnia doktora. Na dorobek ten składają się opracowania zwarte, części prac zbiorowych, artykuły w czasopismach naukowych, redakcja prac zbiorowych, raporty. W języku angielskim ukazało się 9 prac, są to głównie artykuły w czasopismach naukowych.

W wykazie osiągnięć naukowych habilitant wykazuje obok rozprawy habilitacyjnej o Kosznajderii aż 6 monografii. Z niezrozumiałych względów nie podaje liczby stron tych monografii oraz w przypadku prac współautorskich swojego procentowego udziału w ich powstaniu (czyni tak w przypadku opracowań w pracach zbiorowych i artykułach w czasopismach). Utrudnia to obiektywną ocenę dorobku. Jedynie 2 monografie (pozycja 3 i 6) z 6 są wyłącznie autorstwa habilitanta.

Po obronie doktoratu ukazały się 33 opracowania, które opublikowane zostały w pracach zbiorowych. Wśród nich 4 prace uzyskały 20 punktów (w tym 3 poświęcone Kosznejderii) , 3 osiągnęły 15 punktów, 1 praca 10 punktów, 17 prac 3-6 punktów a 8 prac 0 punktów. W języku angielskim ukazało się 5 prac (4 w wydawnictwach zagranicznych).

W punktowanych czasopismach naukowych opublikowanych zostało 25 artykułów. W języku angielskim ukazało się w Polsce 4 artykuły, m.in. 2 w toruńskim „Eastern European Countryside” (40 punktów). Z zestawienia wynika, iż żaden artykuł nie ukazał się w czasopiśmie zagranicznym. Artykuły opublikowane zostały zarówno w czasopismach ogólnopolskich, takich jak „Wieś i Rolnictwo”, „Przegląd Socjologii Jakościowej” czy „Przegląd Zachodniopomorski” jak i regionalnych (np. „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu” – 1 punkt). Część tych publikacje stanowią raporty lub sprawozdania z badań o relatywnie niewielkiej objętości (do 10 stron) i pisane są z innymi autorami. Pozycja nr 47 z 2008 r. umieszczona w Wykazie osiągnięć naukowych to nie artykuł opublikowany w czasopiśmie a w pracy zbiorowej.

T. Marcysiak współpracował m. in. z redakcjami czasopism naukowych gdzie pisał recenzje artykułów na ich potrzeby. W wykazie dorobku nie znalazła się jednak żadna opublikowana w czasopismach recenzja pracy naukowej. Jest to przejawem szerszego, a wielce moim zdaniem niepokojącego zjawiska, jakim jest niechęć badaczy do pisania recenzji czy omówień (o artykułach recenzyjnych nie wspomnę) prac innych badaczy (pomijam liczbę punktów jakie można uzyskać za tą trudną i odpowiedzialną aktywność naukową, szczególnie w przypadku krytycznych artykułów recenzyjnych). Świadczyć to może o relatywnie niewielkiej skłonności do zapoznawania się z najnowszą literaturą, szczególnie z publikacjami ukazującymi się zagranicą.

Aktywności na polu badawczym i publikacyjnym towarzyszy aktywny udział w życiu naukowym i organizacyjnym. Habilitant uczestniczył w 64 konferencjach, w tym w 57 naukowych (krajowych i międzynarodowych) i 7 tematycznych. Był inicjatorem i organizatorem wielu z nich. Regularnie uczestniczy, jako referent, na kolejnych Zjazdach Socjologicznych organizowanych przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne, którego jest członkiem. Jest cenionym wykładowcą. Uczestniczył w pracach wielu zespołów badawczych.

Ogólna aktywność naukowa (liczba i jakość publikacji, udział w konferencjach naukowych, zespołach badawczych, działalność dydaktyczna) mieszczą się w przyjętych normach niezbędnych do wszczęcia postępowania habilitacyjnego. Słabszą stroną dorobku habilitanta jest ograniczona aktywność na arenie międzynarodowej w tym publikacja artykułów w czasopismach zagranicznych czy udział w projektach badawczych (grantach) i stażach naukowych zarówno w kraju jak i zagranicą. Powoduje to , iż dorobek habilitanta jest znany stosunkowo wąskiej grupie badaczy.

Dorobek naukowy dr T. Marcysiaka koncentruje się wokół szeroko rozumianej problematyki pomorskiej ze szczególnym uwzględnieniem regionu Kosznejderii, wpisując się równocześnie w kwestie Ziemi Zachodnich i Północnych (ZZiP). W opiniowanej twórczości wyróżnić można cztery zasadnicze nurty badań:

1. Przemiany społeczno-kulturowe i tożsamościowe zachodzące w Kosznejderii. Ten nurt badań , będzie omówiony oddzielnie.
2. Socjologia wsi oraz obszarów wiejskich i rolnictwa, w tym:
 - socjologiczne aspekty funkcjonowania gospodarstwa rolnego;
 - przeobrażenia społeczno-zawodowe na obszarach wiejskich na przykładzie wybranych gmin województwa pomorskiego;
 - rolnictwo społeczne;
 - rola i miejsce gospodarstw rodzinnych w systemie rolnictwa w Polsce i Unii Europejskiej;
 - świadomość ekologiczna rolników;
 - ośrodki doradztwa rolniczego wobec koncepcji zrównoważonego rozwoju;
 - inicjatywy przedsiębiorcze indywidualnych gospodarstw rolnych;
 - społeczne uwarunkowania zespołowej działalności rolników.
3. Tzw. trzeci sektor aktywności społecznej, w tym:
 - wiejskie gospodarstwa edukacyjne;
 - kondycja wiejskich organizacji pozarządowych w opinii jej liderów;
 - działalność i znaczenie Ochotniczych Straży Pożarnych w społecznościach wiejskich.
4. Socjologia wizualna, w tym:
 - fotografia socjologiczna i reportaż dialogiczny;
 - socjologiczne konteksty fotografii pożarniczej;
 - socjologia wizualna w badaniach nad dziedzictwem kulturowym.
 - rola fotografii socjologicznej w badaniach terenowych;
 - relacje pomiędzy badaczem a fotografem;
 - zasady dobrej praktyki fotografii socjologicznej. O roli i znaczeniu fotografii socjologicznej jako zwierciadła życia społecznego na przykładzie Galerii Portretu współczesnych Mazurów piszę w pracy pt. Mazurów portret własny, w: Galeria Mazurskiego Portretu. Moi i twoi sąsiedzi. Pomysłodawca Projektu „Galeria” Waldemar Mierzwa. Autor wprowadzenia Andrzej Sakson, Wydawnictwo Retman. Dąbrówno 2020, ss. 160.

II. Uwagi o rozprawie habilitacyjnej

Ukoronowaniem wieloletnich badań dr T. Marcysiaka nad specyfiką regionu Kosznejderii jest obszerna monografia z 2025 r. pt. Kosznejderia. Studium przypadku złożoności tożsamości regionalnej i dziedzictwa kulturowego na Pomorzu licząca 516 stron.

Problematyce Kosznajderii poświęcony jest także cykl ośmiu artykułów dotyczących takich zagadnień jak:

- poszukiwanie tożsamości regionalnej społeczności postmigracyjnej;
- przerwanej tożsamości w wyniku migracji z dotychczasowego miejsca osiedlenia;
- roli historii mówionej a tożsamości;
- obrazu badanej społeczności w prasie lokalnej;
- roli wywiadu narracyjnego w badaniach autoetnograficznych;
- tożsamości miejsca a marketingowi terytorialnemu.

Praca habilitacyjna porusza poznawczo doniosły społecznie i kulturowo problem jakim jest zagadnienie tożsamości regionalnej i dziedzictwa kulturowego Kosznajderii. Autor formułuje kilka celów badawczych. Obejmują one m.in. ewolucję tożsamości regionalnej, wpływ przeszłości na współczesne narracje społeczne zwłaszcza odnośnie do niemieckiego dziedzictwa kulturowego (materialnego i duchowego) nazywanym „trudnym dziedzictwem”.

Kluczowym celem jest ukazanie, jak pisze autor „w jaki sposób współcześni mieszkańcy Kosznajderii – potomkowie osadników powojennych – negocjują swoją tożsamość w relacji do niemieckiego dawnych mieszkańców tego obszaru oraz jak zmienia się lokalne rozumienie przeszłości w kontekście regionalnej samoidentyfikacji” (str. 19).

Podstawowym walorem pracy jest jej interdyscyplinarność (zespolenie badawczego warsztatu socjologa, historyka, prasoznawcy i etnologa) oraz dążność do połączenia krytycznej analizy z syntezą złożonych procesów historycznych, społecznych i kulturowych.

Kosznajderia to nietypowy region kulturowy, który zamieszkiwali potomkowie sprowadzonych tu w latach 1434-1438 niemieckich osadników z Dolnej Saksonii (okolice Osnabrueck). Przez setki lat zamieszkiwali oni kilka pomorskich wsi między Chojnicami, Tucholą a Kamieniem Pomorskim. Osadnicy niemieccy żyli na niewielkim obszarze 240 kilometrów kwadratowych. Społeczność ta mieszkała w 19 wsiach, z czego 8 stanowiły tzw. „rdzenną Kosznajderię”, która obecnie znajduje się na styku trzech powiatów: tucholskiego, chojnickiego i sępoleńskiego. Liczyła ona od kilku tysięcy (czasy krzyżackie) i I Rzeczypospolitej) do ponad 9 tys. w 1910 r. i 7,4 tys. w okresie II RP (1921 r.).

Mieszkańcy Kosznajderii, nazywani Kosznajdami, to niemiecka mniejszość etniczna wyznania katolickiego, która charakteryzowała się odrębnym dziedzictwem materialnym: kościołami, domami, typem zabudowy oraz kulturowym: gwara, mentalność, specyficzne normy wartości, itp. To społeczność pogranicza kulturowego, która żyła zarówno w państwie niemieckim jak i polskim (I i II RP). W zależności od procesu dziejowego ludność ta przynależała do grupy większościowej i panującej, bądź stawała się mniejszością, identyfikowaną z Niemcami, Żyła w dwu światach: dla Niemców m.in. jako katolicy, byli „za polscy” a dla Polaków „za niemieccy”. Upadek III Rzeszy w 1945 r. oznaczał zanik tej społeczności (ewakuacja, ucieczki i powojenne wysiedlenia). Jej potomkowie żyją obecnie w rozproszeniu na terenie całych Niemiec a większość z nich niewiele wie o swoim pochodzeniu,

Poczynając od lat 90-tych XX wieku można mówić o swoistym „fenomenie badawczym Kosznajderii”, której przejawem może być wydana w 2022 r. praca poświęcona tej społeczności a nosząca tytuł: Kosznajderia. Powojenne losy i współczesne dyskursy tożsamości, red. K. Ciechorska – Kulesza i C. Obracht – Prondzyński. W ten szeroko rozumiany nurt badań wpisuje się opiniowana rozprawa habilitacyjna T. Marcysiaka.

Należy zauważyć, że powyżej zarysowany problem badawczy jest przedsięwzięciem ambitnym i wymagającym dużej erudycji, rozlicznych badań, studiów (w tym kwerend archiwalnych) i analiz. Autor poprawnie sformułował temat i zakres swoich zainteresowań. Układ pracy jest logiczny i nie budzi zastrzeżeń. Badacz dokonał poprawnej periodyzacji okresów historycznych. Praca napisana jest dobrym stylem. Składa się ze wstępu (str. 9-23) oraz siedmiu rozdziałów. Ogółem liczy 516 stron.

We wstępie znajdujemy m.in. uwagi na temat interdyscyplinarności rozprawy habilitacyjnej, kwestii metodologicznych i warsztatowych, stanu badań oraz struktury i zawartości poszczególnych rozdziałów. Osobiście jestem zwolennikiem „klasycznego” układu wstępu w pracach „na stopień”, w którym należy precyzyjnie sformułować (np. jako podpunkty), takie kwestie jak: zakres (przedmiot) pracy, cele, hipotezy i pytania badawcze (zawarte są w czwartym rozdziale), metody badawcze, literatura i stan badań, źródła i struktura pracy. We wstępie autor dokonał bardzo skrótowej analizy stanu badań zarówno polskich jak i niemieckich naukowców, chociaż bibliografia zawiera wiele pozycji. Wymienia jedynie nazwiska autorów kilku opracowań, którzy zajmowali się problematyką badań, nie charakteryzując bliżej ich prac i ustaleń badawczych. Tak np. szerzej należałoby omówić dorobek badawczy profesora Włodzimierza Jastrzębskiego. Uwaga ta dotyczy także badaczy zajmujących się problematyką Ziemi Zachodnich i Północnych, np. seria monografii Instytutu Zachodniego pod nazwą Ziemia Zachodnie. Studia i materiały (ponad trzydzieści prac, głównie z zakresu socjologii Ziemi Zachodnich).

Rozdział pierwszy dotyczy rozważań teoretycznych na temat tożsamości regionalnej w perspektywie socjologii. Charakteryzując procesy społeczne dokonujące się w regionie Kosznejderii od 1945 r. do czasów współczesnych, habilitant słusznie używa pojęcia „społeczeństwo postmigracyjne”. W losach nowych mieszkańców Kosznejderii odnaleźć możemy wiele analogii do procesów zachodzących na Ziemiach Odzyskanych. Świadczą o tym m. in. badania porównawcze przeprowadzone przez habilitanta w regionie Zgorzelca na Dolnym Śląsku. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na przywołanie przez T. Marcysiaka określenia „wewnętrzne Ziemia Odzyskane” w odniesieniu do Kosznejderii. Autor nie wdaje się w jałowe dyskusje na temat pojęcia „Ziemia Odzyskane” czy „Ziemia Zachodnie i Północne”. Używa je zamiennie, mając świadomość jak funkcjonują one w świadomości społecznej.

W rozdziale pierwszym autor powołuje się także na typologię tożsamości zbiorowej Manuela Castellsa. Proponuje wprowadzenie pojęcia „tożsamość negocjacyjna”, którą wykorzystuje w swoich analizach procesów społecznych dokonujących się na obszarze Kosznejderii. Negocjacyjność „oddaje proces ciągłego dialogu, w którym uczestniczą różne grupy społeczne, a także jednostki, negocjując swoje miejsce w przestrzeni regionalnej oraz sposób definiowania swojej tożsamości” (str. 45-46). To interesujące podejście teoretyczne, które świadczy o próbie wypracowania własnej, oryginalnej kategorii badawczej. Świadczy to także pozytywnie o zdolnościach i umiejętnościach habilitanta do rozważań teoretycznych.

W rozdziale tym znajdujemy także rozważania na temat dziedzictwa kulturowego w kontekście Kosznajderii oraz regionalizmu.

Kolejne dwa rozdziały dotyczą dziejów Kosznajderii. W rozdziale drugim pomieszczone są rozważania na temat specyfiki regionu, w tym jego odrębności wspólnotowej. Rozdział trzeci przedstawia obraz „niemieckiej wyspy” w pomorskiej prasie w XIX i w pierwszej połowie XX wieku.

Rozdział czwarty poświęcony jest metodologii badań własnych. Autor charakteryzuje zastosowane metody i techniki badawcze, w tym wywiad narracyjny, obserwację uczestniczącą oraz studium przypadku.

Na wysoką ocenę zasługuje rozdział piąty dotyczący kształtowania się tożsamości negocjacyjnej w świetle własnych badań terenowych. Podstawą do analiz są badania narracyjne i biograficzne oraz refleksje nad tożsamością postmigracyjną i oswojeniem dziedzictwa historycznego.

Na stronie 313 autor formułuje główne wnioski z badań terenowych, zauważając, iż adaptacja nowych mieszkańców Kosznajderii „była często postrzegana jako <dziedziczenie> i oswojenie przestrzeni”. Oznaczało to mniejszą destrukcję dziedzictwa materialnego niż w niektórych regionach Ziemi Odzyskanych. W Kosznajderii próbowano zachować przerwana ciągłość historyczną. Efekty tych działań były i są różnorodne i nie zawsze zadawalające. Proces „oswojania” przestrzeni i „wrastania” trwa w zasadzie do dnia dzisiejszego i nie jest zakończony. To specyfika społeczności postmigracyjnych, które płacą „wysoką cenę” za zakorzenienie, które jest procesem wielopokoleniowym i niezwykle złożonym. Świadczą o tym badania prowadzone w innych krajach, w tym także wyniki konkursu badawczego przeprowadzonego wśród uczniów szkół podstawowych Kosznajderii a przedstawione w rozdziale szóstym.

Oryginalnym uzupełnieniem wniosków wynikających z badań terenowych jest rozdział siódmy w którym pomieszczono wizualną (fotograficzną) dokumentację badań. Pracę zamyka zakończenie oraz wykaz literatury.

III. Konkluzje

Z uwagi na wysokie walory poznawcze ocenianej monografii, a także bogaty, różnorodny i wartościowy pod względem merytorycznym dorobek naukowy, udokumentowane umiejętności warsztatowe oraz aktywność badawczą i znaczącą pozycję w życiu naukowym wnoszę o dopuszczenie dr Tomasza Marcysiaka do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

A handwritten signature in blue ink, reading "Andrzej Sakson". The signature is written in a cursive, flowing style.

Poznań, dnia 29 grudnia 2025 r.